

Resum executiu elaborat per Carles Serra i Josep Miquel Palaudàrias

De l'escolarització obligatòria a la postobligatòria. El cas de l'alumnat d'origen immigrant

**Autors de la recerca: Carles Serra i Josep Miquel
Palaudàrias (GRES- UdG)**

De l'escolarització obligatòria a la postobligatòria. El cas de l'alumnat d'origen immigrant.

1. Objectius

La recerca s'ha desenvolupat a partir de cinc objectius fonamentals:

- Analitzar la incidència dels abandonaments en el pas de l'escolarització obligatòria a la postobligatòria i si realment hi ha un diferencial significatiu entre la població immigrada i la no immigrada.
- Analitzar les trajectòries escolars dels alumnes de 4t d'ESO per tal d'obtenir informació sobre el pas de l'escolarització obligatòria a la postobligatòria.
- Conèixer el posicionament de la població immigrada en relació a la qüestió (quin és el seu discurs, quins condicionants fan front i tenen en compte).
- Aportar hipòtesis explicatives sobre les causes del diferencial d'abandonaments (cas que es donés).
- Fer propostes d'actuació i elaborar orientacions destinades a potenciar la continuïtat dels estudis obligatoris als postobligatoris.

2. Metodologia

Per tal d'assolir els objectius plantejats, l'equip de recerca va treballar des de finals del 2004 fins a finals de 2007. Durant tot aquest període, l'equip va procedir a:

- Analitzar les dades estadístiques disponibles del departament d'Educació.
- Analitzar les dades disponibles a 18 centres sobre la incorporació, itineraris, absentisme i abandonaments dels alumnes d'aquests centres.
- Passar un qüestionari als alumnes de 4t d'ESO d'aquests centres (un total de 1.148 alumnes) per aprofundir en la seva valoració dels estudis en general i dels centres en particular, així com en el seu context familiar i itineraris personals.
- Realitzar entrevistes als responsables dels 18 centres seleccionats, per aprofundir en les característiques dels centres, la seva organització i plantejaments en relació al conjunt de l'alumnat i, específicament, a l'alumnat membre de famílies immigrades.
- Entrevistar 17 alumnes i els seus pares o mares, tots ells d'origen immigrant i amb diferents posicionaments en relació a la intenció de continuar o d'abandonar els estudis.

Per tal de concretar la mostra d'alumnat sobre el que s'ha centrat recerca, vam decidir fer un seguiment específic dels alumnes d'unes determinades nacionalitats. Aquestes han estat: l'espanyola, marroquina, equatoriana, argentina, xinesa, romanesa, gambiana, peruana,

colombiana i dominicana. La prioritat donada a aquestes nacionalitats (determinades a partir de diversos criteris que s'especifiquen a l'informe de recerca) també va condicionar la selecció de centres on vam desenvolupar el treball de camp. Amb tot, la presència molt important d'alumnes de nacionalitat pakistanesa en alguns centres on vam centrar la recerca, va fer que incorporéssim aquest alumnat a l'anàlisi de les dades obtingudes dels centres, així com a la resta del treball de camp.

Per tal de contrastar les dades sobre la continuïtat del Departament i per obtenir informació addicional sobre les trajectòries acadèmiques de l'alumnat a l'ESO i, sobretot, sobre l'abandonament i la incorporació tardana per nacionalitats (informació que no vam poder obtenir a través de les dades del Departament), l'equip de recerca va optar per desenvolupar un treball més aprofundit a 18 centres d'arreu del territori català.

La selecció dels 18 centres d'arreu del territori català es va fer a partir de dades de matrícula facilitades pel Departament d'Educació, així com d'informació de caràcter més qualitatiu facilitada per membres del Servei d'Interculturalitat i Cohesió Social (SICS). Els criteris de selecció s'especifiquen a l'informe.

3. Resultats

3.1. L'anàlisi de les dades de tot Catalunya cedides pel Departament d'Educació.

L'anàlisi estadística de les dades facilitades pel Departament d'Educació es va fer a partir de la reconstrucció del flux d'alumnes de 6 promocions diferents. De 4 d'aquestes 6 promocions vam poder disposar d'informació sobre el pas de 4t d'ESO al 1r curs dels estudis postobligatoris (PO: batxillerat i cicles formatius), de 2 d'aquestes promocions disposarem d'informació des de la seva incorporació a 1r d'ESO fins al seu pas als estudis postobligatoris (PO).

L'anàlisi per promocions es va fer segregant les dades per nacionalitats, per gènere i per titularitat dels centres (públics/privats). També vam poder identificar a cada curs quins eren els alumnes repetidors del curs anterior. Aquesta darrera qüestió ja va resultar, però, més problemàtica, ja que, tal i com s'indica a l'informe de recerca les dades del Departament d'Educació resulten molt deficitàries i impedeixen un seguiment acurat de l'evolució de l'alumnat. Els problemes són diversos, però la principal dificultat rau en la impossibilitat d'identificar els alumnes que s'incorporen al sistema educatiu català (incorporacions tardanes, alumnat nouvingut), i la impossibilitat de discriminar les procedències dels alumnes

que es matriculen a 1r de PO (si procedeixen de 4t d'ESO del curs anterior, d'altres cicles formatius, etc.) agrupant els alumnes per nacionalitats.

En relació a aquests dèficits de la informació del Departament (dèficits detalladament descrits i valorats a l'informe), es conclou que en un sistema educatiu com el nostre, que es caracteritza per una afluència sostinguda de persones procedents d'altres països, i quan la incorporació d'aquests alumnes nous es presenta com un dels principals reptes que fem front, és necessari que els dispositius desplegats des de les institucions per fer-ne el seguiment, identificar les problemàtiques i avaluar les mesures d'intervenció adoptades arribin a superar aquestes deficiències. En la mesura que la capacitat de reconèixer la realitat és limitada, podem suposar que també són limitades les possibilitats de detectar-hi problemes o tendències que no s'ajusten a les que es suposa que són desitjables i, si es donen, també deu ser limitada l'atenció que els podem prestar.

Malgrat les mancances de la informació facilitada pel Departament d'Educació, l'anàlisi estadística realitzada va permetre constatar que:

- En algunes comunitats, les trajectòries escolars són, en general, molt febles pel que fa a la continuïtat entre l'ESO i l'ensenyament postobligatori (és el cas dels alumnes de nacionalitat marroquina, xinesa, dominicana i gambiana, que tot i presentar assentaments sòlids continuen amb unes trajectòries poc continuïstes). Ara bé, també hi ha comunitats que presenten una tendència a la continuïtat molt marcada, fins al punt que en molts casos alumnes incorporats tardanament a l'ESO continuen els seus estudis a la postobligatòria (és el cas dels alumnes de nacionalitat romanesa, peruana i argentina, i de manera no tan clara els de nacionalitat equatoriana i colombiana)
- En general es donen més repeticions en les comunitats on es produeix un alt nombre d'incorporacions tardanes. Però les dificultats que comporta la incorporació a un nou sistema escolar són superades de forma diferent segons les nacionalitats (peruans, argentins i romanesos, per exemple mostren una tendència clara a superar aquestes dificultats i a continuar cap els estudis postobligatoris).
- La poca atracció que en general tenen els CFGM per a tot l'alumnat i la incidència de les repeticions en aquest itinerari formatiu.
- La tendència a optar pels estudis de batxillerat en pràcticament totes les nacionalitats, amb l'excepció de marroquins i gambians.
- La presència majoritària de l'alumnat que estudia ESO en el sector públic, una situació que s'accentua encara més en l'ensenyament postobligatori.

Igualment, l'anàlisi per gènere ha servit per constatar algunes tendències generals prou conegudes, entre les que en destaquem tres:

- Uns millors resultats escolars entre les dones que entre els homes, sobretot a l'ESO.

- La feminització dels estudis postobligatoris, i molt especialment els de Batxillerat.
- Els percentatges d'abandonament altíssims que es donen a 2n dels CFGM.

Ara bé, més enllà d'aquestes qüestions generals, l'anàlisi detallat per nacionalitats que també ha servit per identificar dinàmiques de gènere diferenciades que es desenvolupen al si dels diferents col·lectius nacionals.

Finalment, el pas de l'ESO als estudis postobligatoris és de mal estudiar des de la perspectiva dels dos sectors, atès que el pas als estudis postobligatoris fàcilment pot comportar un canvi d'institut, però també un canvi de sector. La continuïtat dins d'un sector o un altre s'ha de llegir, a partir de les dades que disposem, amb molta prudència. Amb tot, l'estudi permet reiterar qüestions moltes vegades ja denunciades (major concentració de la població que ha immigrat en el sector públic) però també d'altres que obren camins per a propers treballs. En tot cas, al llarg d'aquesta recerca, per tal de superar algunes de les limitacions que imposen les dades referents al conjunt de l'alumnat català, vam fer l'opció de recollir-ne de pròpies als 18 centres d'educació secundària on vam poder treballar.

3.2. Anàlisi de les dades obtingudes dels 18 centres d'educació secundària

Tal com fèiem amb les dades del Departament a l'informe també es denuncia que la informació que tenen als instituts sobre la incorporació, trajectòria i, sobretot, continuïtat un cop acabada l'ESO és limitada i està poc sistematitzada, de manera que des dels mateixos centres es fa difícil el seguiment dels itineraris acadèmics que segueixen els seus alumnes.

Amb tot, l'anàlisi de les dades dels centres va resultar interessant en la mesura que va permetre aprofundir en aspectes que les dades del departament no recullen. En general les dades obtingudes són coincidents amb les del Departament referides al conjunt de l'alumnat català, i en general també permeten avançar en l'establiment d'hipòtesis. Per exemple, l'anàlisi de les procedències dels alumnes dels CFGM ens permet qüestionar l'eficàcia d'itineraris educatius com ara els Programes de Garantia Social, que més enllà de la formació que ofereixen, no sembla que siguin una via que faci possible la posterior continuïtat acadèmica de l'alumnat estranger.

Pel que fa a altres qüestions, com ara la superació de cursos (que a nivell català només podríem intuir tot destriant els alumnes repetidors del conjunt de l'alumnat català) les dades indiquen que el percentatge d'alumnes que superen curs decreix a mesura que s'avança al llarg de l'ESO, i que en alguns col·lectius aquest percentatge de superació arriba a ser inferior al 30%.

Tal com passa amb les dades del Departament, els percentatges de repetidors a l'ESO són més grans entre els alumnes estrangers que entre els de nacionalitat espanyola (excepte a 4t d'ESO, tot i que la diferència d'aquest curs es pot atribuir a l'abandonament dels estudis per part de l'alumnat estranger a 3r i 4t d'ESO).

La informació obtinguda sobre l'alumnat que abandona dels estudis, altra vegada cal lamentar la manca de dades fiables. Amb tot, les dades aportades per la majoria de centres resulten força interessants: ens parlen d'un nombre molt elevat d'alumnes que abandonen els estudis a 4t d'ESO i al Batxillerat. Especialment a 4t d'ESO, on els alumnes que abandonen són un 11,1% del conjunt de l'alumnat matriculat en aquest curs (un 8,5% dels alumnes de nacionalitat espanyola i un 17,2% dels alumnes estrangers).

De manera similar, les dades sobre l'absentisme indiquen que és molt alt al llarg de l'ESO, al Batxillerat i als CFGM i que hi és més entre l'alumnat de nacionalitat estrangera (i sobretot entre els nois) que no pas entre el de nacionalitat espanyola.

Finalment, l'anàlisi de les trajectòries de continuïtat de l'alumnat d'incorporació tardana a l'ESO ens ha fet advertir que el 10,7% d'aquest alumnat no acaba cap curs i que el 42,5% no finalitza l'ESO. Amb tot, una part important d'aquest alumnat supera amb èxit el 4t d'ESO, especialment el procedent de l'Argentina (80%), el Marroc (63,4%), l'Equador (57,7%) i Romania (53,3%).

3.3. Anàlisi dels factors que incideixen en la continuïtat acadèmica de l'alumnat

- L'agrupament dels alumnes en funció de la seva nacionalitat, permet establir correlacions significatives entre determinades nacionalitats i les preferències pel Batxillerat, els Cicles Formatius o, de manera més general, per la continuïtat dels estudis un cop finalitzada la seva etapa obligatòria.
- La classe social (el nivell laboral assolit pels pares, establert a partir de la informació que ens han donat els i les alumnes de 4t d'ESO) apareix com un element de predicció, rellevant. Existeix una correlació força gran entre la màxima ocupació dels pares i les opcions de continuïtat dels alumnes. D'altra banda, observem com les famílies dels alumnes de nacionalitat gambiana, marroquina, argentina i peruana són els que mostren un perfil més clarament decantat cap a les situacions de poca qualificació
- També hem comprovat com podem establir una relació estadísticament significativa entre el nivell d'estudis assolit pels pares i les expectatives de continuïtat manifestades pels alumnes: com major és el nivell d'estudis assolit pels pares i mares, més elevades són les expectatives educatives dels alumnes (major tendència a realitzar Batxillerat en primer lloc, Cicles Formatius en segon i menor tendència a abandonar els estudis. Les famílies de

nacionalitat marroquina ofereixen un perfil formatiu especialment baix, seguides a distància per les famílies dominicanes. La diversitat de perfils formatius observats en cadascuna de les nacionalitats ens parla de la necessitat de tenir ben present l'existència de realitats educatives nacionals ben diverses que sovint ens passen per alt.

- Hem pogut comprovar com resulta més influent el nivell de formació assolit per la mare que no pas el del pare. Com en el cas anterior les mares dels estudiants de nacionalitat estrangera tenen un perfil formatiu inferior al de les mares dels estudiants de nacionalitat espanyola.
- Pel que fa a les diferències de gènere, hem vist com aquestes ens ajuden a entendre les opcions de continuïtat (la preferència pel Batxillerat o pels Cicles) que segueixen els i les alumnes, més que no l'opció de continuar o abandonar els estudis per ella mateixa.
- Les situacions familiars diferents de les convencionals (convivència amb el pare i la mare, més avis i germans) són més abundants entre les famílies immigrades que entre les de nacionalitat espanyola, però que a partir de les dades que hem obtingut l'estructura familiar no apareix com a factor rellevant a l'hora de condicionar les intencions de continuïtat dels alumnes.
- En relació al curs d'incorporació, les dades obtingudes (que poden estar condicionades per l'abandonament prematur d'alumnes incorporats tardanament) només ens indiquen que l'opció de Batxillerat és seguida pels alumnes incorporats més prematurament, mentre que els incorporats més tardanament es compten més entre els que manifesten que repetiran 4t d'ESO.

3.4. El paper dels centres en la continuïtat de l'alumnat.

En aquest apartat de la recerca hem estudiat la influència d'una selecció de característiques dels centres en la continuïtat de l'alumnat. Les conclusions que volem ressaltar són:

- Moltes de les qüestions que considerem fonamentals a fi de fomentar trajectòries acadèmiques potents (d'èxit al llarg de l'ESO i de continuïtat un cop s'ha finalitzat 4t) es troben molt poc desenvolupades als 18 centres on hem centrat la recerca.
- Hem observat iniciatives que tenen més sentit com a estratègia per aconseguir una gestió més tranquil·la dels centres, que no pas com a estratègia pensada en funció de les necessitats acadèmiques de l'alumnat (és el cas de l'establiment de grups de nivell); o iniciatives que, si es desenvolupen, es fa sense cap mena de criteri, seguiment o acord entre el conjunt del professorat (mètodes docents, estratègies de motivació de l'alumnat) que es deixen al bon criteri de cada professional, sense que la seva idoneïtat o la necessitat que s'assumeixi com un esforç comú es plantegi de manera clara; i, finalment, també hem trobat àmbits d'acció absolutament desaprofitats (l'acció tutorial, el seguiment de l'alumnat, l'atenció a les famílies i, sobretot, l'orientació acadèmica i laboral).

- Especialment preocupant considerem que és la situació de l'orientació laboral, que en la majoria dels centres analitzats es desplega de manera absolutament formal i rutinària, i sempre a 4t curs d'ESO.
- Qüestions com la motivació dels alumnes, la pertinença o la rellevància del que es proposa al llarg de l'ESO per tal d'afavorir són qüestions encara pendents en la majoria de centres que hem estudiat.

3.5. L'ESO des de l'experiència de l'alumnat.

Família i continuïtat.

- Els relats dels pares i mares d'alumnes de 4t que hem entrevistat, també ens mostren la importància que en general tenen els estudis per aquestes famílies: hem vist com en ocasions és el futur dels fills (i en bona mesura el futur acadèmic dels fills) el que condiciona algunes decisions d'emigrar o de retornar als països d'origen, i hem vist com en la majoria de casos les expectatives acadèmiques són molt elevades.
- També hem vist discursos molt allunyats d'aquesta visió del món educatiu en general i escolar en particular, discursos en què la manca de referents fa difícil que els pares i mares entenguin el que es fa als instituts i que puguin valorar-ho. És necessari assumir aquesta constatació per orientar millor el treball a fer per tal que la col·laboració entre família i centre generi els resultats desitjats.
- Més enllà d'aquestes qüestions, però també per relativitzar les correlacions entre dinàmiques de continuïtat i nacionalitats que hem establert en altres moments de la recerca, hem analitzat la influència de variables clàssiques com ara el nivell laboral assolit per cada família, el nivell educatiu o el gènere, sobre les intencions de continuïtat. D'aquesta manera, hem pogut constatar com s'estableix una correlació força gran entre la màxima ocupació assolida pels pares i les opcions de continuïtat dels alumnes, però també que aquesta correlació és més gran entre l'alumnat de nacionalitat espanyola que no pas entre els alumnes d'altres nacionalitats. I tot i que el qüestionari s'ha passat a finals del 4t curs de l'ESO, quan bona part dels abandonaments ja s'han produït i quan aquests abandonaments afecten de manera més important a l'alumnat estranger que al de nacionalitat espanyola.
- En valorar el pes de les diferents variables, s'observa que no només les variables laborals i educatives dels pares i mares tenen incidència, sinó que la nacionalitat dels alumnes (indicador que ens ajuda a identificar els alumnes que han viscut processos migratoris) es mostra com un predictor encara més potent de les intencions de continuïtat acadèmica de l'alumnat de 4t. Els processos migratoris viscuts, els dispositius d'acolliment de l'alumnat desplegats als centres i la seva capacitat per implicar els nous alumnes i fer que els aprenentatges els siguin rellevants apareix com una variable absolutament important.

Les darreres qüestions analitzades han estat el suport que reben els alumnes al llarg de l'ESO i la manera com aquests alumnes valoren la seva experiència dins d'aquesta etapa del sistema educatiu.

- Entre aquests alumnes, doncs, s'observa que l'ajuda directa que reben per part de les seves famílies és relativament escassa (i similar tant entre l'alumnat de nacionalitat espanyola i el d'altres nacionalitats), si bé aquest tipus de suport es correlaciona amb les dificultats acadèmiques de l'alumnat.
- Quan el que es demana és si a casa els fills parlen amb els seus pares sobre la feina que fan a l'institut, aquest tipus de suport (d'implicació) esdevé molt majoritari en el conjunt de l'alumnat (sigui quina sigui la seva nacionalitat). Els estudis dels fills, doncs, tornen a aparèixer com una qüestió important en l'àmbit familiar.
- Pel que fa a la valoració de l'ESO entre l'alumnat de 4t, s'observen percentatges força alts de satisfacció, percentatges que són més alts entre els alumnes de nacionalitats estrangeres. També són més els alumnes estrangers que es mostren satisfets per l'ajuda rebuda per part del professorat i que considera que s'han sabut atendre les seves necessitats. L'actitud que s'observa entre aquest alumnat és de valoració positiva dels centres i allunya el perfil d'aquest alumnat de les imatges conflictives que en ocasions se n'ha donat. Recordem, però, que es tracta dels alumnes espanyols i estrangers que es mantenen dins del sistema educatiu a finals del 4t curs d'ESO.
- L'adhesió al que l'escola els proposa és molt més clara entre l'alumnat estranger de 4t que entre la resta de l'alumnat. aquest discurs més "escolaritzat" de l'alumnat estranger ens pot estar informant precisament de la més gran capacitat de selecció del sistema sobre els alumnes d'altres nacionalitat. En aquest sentit hauríem de revisar la manera com des dels centres es treballen qüestions com la motivació dels alumnes o, encara més, la pertinença.